

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).53-58](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).53-58)
УДК 330.567

Терендій А.Б.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВА ЯК СУБ'ЄКТА СПОЖИВАННЯ

У статті розглянуто сутність домогосподарства як суб'єкта споживання в сучасному суспільстві. Проаналізовано різноманітні наукові підходи щодо вивчення домогосподарства. Окреслено особливості трактування домогосподарства як важливого економічного суб'єкта економічних відносин та споживання. Визначено роль та функції домогосподарства в процесі життєдіяльності людини та суспільства. Запропоновано вивчати економічні та неекономічні, а також базові, похідні та додаткові функції домогосподарства в сучасних соціально-економічних умовах.

Ключові слова: методологія, домогосподарство, сім'я, споживання, функції домогосподарства, ознаки домогосподарства, соціально-економічні умови.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах важливим питанням є узгодження взаємодії суб'єктів економічних відносин. Особливо важливим є налагодження взаємодії між такими економічними суб'єктами як держава, бізнес та домогосподарства. Незважаючи на свою важливість, у сучасних умовах домогосподарства є найменш дослідженими суб'єктами економіки як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи вивчення домогосподарства розглядали в своїх працях такі науковці, як Є.Болотіна, І.Буряк, Н.Василига, С.Гончарова, Е.Лібанова, Н. Можайкіна, Ю.Станкевич, С. Тютюнникова. Домогосподарство як суб'єкт економічних відносин та споживання розглядали у своїх працях Є.Болотіна, М.Ватаманюк, В.Гнеушева, О.Драган, І.Городняк, Р.Іванов, Т.Кізіма, Д.Козачишина, О.Кузик, Є.Кучеренко, А.Максименко, О.Марець. Питання трансформації функцій домогосподарств в сучасних соціально-економічних умовах визначали такі дослідники, як І.Буряк, С.Гончарова, Р.Іванов, Д.Козачишина.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є окреслення методологічних засад трактування та дослідження домогосподарства, його ролі як важливого суб'єкта споживання в сучасних соціально-економічних умовах.

Опис основного матеріалу дослідження. У сучасних соціально-економічних умовах

важливим питанням є узгодження взаємодії суб'єктів економічних відносин. Особливо важливим є налагодження взаємодії між такими економічними суб'єктами як держава, бізнес та домогосподарства.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що існують різні підходи щодо визначення сутності домогосподарства. Зазвичай домогосподарство розглядають як економічний суб'єкт, що складається з одного або кількох індивідів, які спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет.

У межах класичних економічних теорій домогосподарство розглядали в контексті теорії обміну через яку пояснювали сутність та самостійність домогосподарства на ринку, закони збагачення домогосподарств. Більш залученими в економічні процеси домогосподарства стали з розвитком товарно-грошових відносин, що сприяло виникнення неокласичного напрямку, згідно з яким домогосподарство вважали виробником благ і послуг, а домашню економіку розглядали як важливий предмет для вивчення економістів. Неокласична економічна теорія проводила відмінність між сферою виробництва, в якій діяли фірми, орієнтовані на отримання прибутку, і сферою споживання, до якої належали домашні господарства, максимізуючи корисність. Очевидно, що таке трактування функціональної ролі домогосподарств є достатньо вузьким, оскільки не враховує участі домогосподарств у факторних ринках та господарській діяльності сім'ї. Причиною цього є те, що по-перше, важко визначити, де закінчується «дім» і починається активність поза «домом», а по-друге, домашню працю зіставляють з формальною і неформальною оплачуваною зайнятістю на ринку праці [1, 126].

© Терендій А.Б., асистентка кафедри економічної теорії, аспірантка другого року навчання спеціальності 075 «Маркетинг», Львівський національний університет імені Івана Франка, місто Львів. E-mail: anastasiyaterendiy@gmail.com

Дещо пізніше у 20-30-х роках ХХ ст. з появою інституційного напрямку, що представлений у роботах таких науковців, як Т. Веблен, У. Гамільтон, Д. Кларк, Д. Коммонс, У. Мітчелл домогосподарство почали розглядати як організаційну структуру, яка заснована на специфічних відносинах влади та прагне до максимізації власного статку.

Вивчення домогосподарства як постачальника ресурсів і споживача товарів та послуг, дослідження його споживчої поведінки було здійснено в межах кейнсіанського напрямку. У його межах також були сформовані теорії поведінки домогосподарства як споживача щодо прийняття рішень про пропорції розподілу доходу на споживання й заощадження. Основними серед них є: теорія абсолютного доходу у короткотерміновому (Дж. Кейнс) та довготерміновому періодах (С. Кузнец), теорія життєвого циклу (А. Андо, Ф. Модільяні), теорія відносного доходу (Д. Дюзенбері), гіпотеза про соціальну природу заощаджень (Н. Калдор), теорія постійного доходу (М. Фрідман) [12, с. 173].

Вітчизняні науковці часів планової економіки практично не розглядали домогосподарство як економічну категорію, використовуючи родину за одиницю аналізу, що є не цілком коректним. Оскільки слід зазначити, що термін «домогосподарство» не стосується безпосередньо внутрішніх, мікроекономічних сторін життєдіяльності родини – ведення домашнього господарства, розподілу домашньої праці, доходів тощо.

Домогосподарство у межах функціонального підходу вважають основним постачальником економічних ресурсів і споживачем суспільних благ. У рамках даного підходу аналізують заощаджувальну поведінку та виробничу функцію домогосподарства, а також відносини домогосподарства та держави [8, с. 60].

При цьому слід пам'ятати, що домогосподарство часто охоплює членів сім'ї. вони можуть бути різного розміру та набувати різних форм в залежності від суспільства в якому функціонують, його культури, традицій, релігії, клімату та інших соціально-економічних умов. Найважливішою ознакою домогосподарства є те, що його члени спільно використовують ресурси та здійснюють споживання.

Трактування домогосподарства в сучасних наукових теоріях слід розглядати в широкому розумінні та вузькому розумінні. Домогосподарство в широкому розумінні трактують як достатньо складне, багатогранне, багатоаспектне явище, що потребує уточнення.

Його розглядають як економічний суб'єкт, що складається з одного і більшої кількості індивідів, які спільно здійснюються господарську діяльність і мають спільний бюджет. Слід зауважити, що сьогодні наявна підвищена увага до вивчення проблем життєдіяльності домогосподарств, що передбачає, перш за все, визначення соціально-економічної сутності категорії домогосподарства, її ознак і структурно-функціональних особливостей.

Таким чином, у широкому розумінні домогосподарство розглядають як економічну макросистему, яку характеризують поняття «індивід» та «сім'я», але при цьому не тотожна їм, оскільки, як вище було зазначено, членами домогосподарства можуть бути особи без родинних зв'язків, кілька сімей, одна сім'я або окремих індивід. Натомість у вузькому розумінні домогосподарство включає в себе всю сукупність традиційних домашніх робіт по веденню господарства, таких як побутове обслуговування членів сім'ї, ведення підсобного господарства та домашнє натуральне виробництво.

Дослідниці С.Тютюнникова та Н.Можайкіна трактують домогосподарство як основну соціально-економічну одиницю відтворення людського капіталу, що бере участь в системі спільно-роздільних відносин з метою спільного ведення господарства та всестороннього розвитку особистості [5].

Науковиця Є.Болотіна, розглядає домогосподарство, з одного боку, як основний суб'єкт економіки, який представляє група людей об'єднаних загальними завданнями, місцем проживання, спільним бюджетом та сімейно-родинними зв'язками, а з іншого боку, – як один із суб'єктів економіки, який забезпечує її ресурсами і використовує отримані за них доходи для придбання товарів і послуг з метою задоволення матеріальних потреб людини. Характерними для домогосподарства при цьому є підтримка життєдіяльності сім'ї шляхом використання всіх доступних ресурсів, що робить його певною мірою незалежним від нестабільного зовнішнього середовища, а також забезпечує збереження матеріального і соціального статусу [1].

Згідно з визначенням Н. Василюги, домогосподарство – це основа для формування виробництва і реалізації людського капіталу, оскільки зростання ролі домогосподарств значною мірою впливає на розвиток економіки. Важливим при цьому є те, що заощадження домогосподарств можуть за певних обставин стати додатковим джерелом зростання держави

[2].

На думку дослідника О. Драгана, домогосподарство – це сукупність осіб, які мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку і джерела фінансування. Науковець стверджує, що домогосподарство як економічний суб'єкт є з одного боку, відкритою системою, яка взаємодіє із зовнішнім макрооточенням та реагує на його зміни під впливом різноманітних факторів. Натомість з іншого боку, домогосподарство розглядає як закриту структуру з власними законами, мотивами та закономірностями [7, С. 841-842].

На думку Д. Козачишиної, домогосподарство є економічною одиницею, у складі якої одна або декілька осіб займаються спільним господарством, щоб забезпечити членів домогосподарства всім необхідним для життя [10, с. 51]. Крім цього, домогосподарство постачає економіці ресурси й використовує отримані гроші для купівлі товарів і послуг, які задовольняють потреби людини.

Трактуючи термін «домогосподарство» В. Гнеушева наголошує на тому, що домогосподарство є унікальним соціально-економічним утворенням, основою життєдіяльності будь-якого суспільства, у якому сконцентровано всі аспекти людського життя: біологічні, соціальні, економічні. При цьому дослідниця зазначає про існування принципової відмінності між поняттями «домогосподарство» і «сім'я», яка полягає в тому, що домогосподарство ширше за своїм складом за рахунок осіб, які належать до нього, але не пов'язані з членами сім'ї відносинами спорідненості. Таким чином, дослідниця визначає домогосподарство як економічну одиницю, у складі якої є одна або декілька осіб, які ведуть спільне господарство для забезпечення економіки факторами виробництва, використовуючи зароблені кошти на поточне споживання товарів і послуг, а також заощадження з метою задоволення власних потреб [3].

Дослідник Ю. Станкевич розглядає домогосподарство як складну мультипросторову систему, що передбачає добровільне об'єднання людей, які здебільшого перебувають у родинних відносинах, та побудована на принципах взаємодовіри, взаємодопомоги, співробітництва. Крім цього, ця система охоплює усі види економічної діяльності натурального та товарного характерів, а також є постачальником фінансових ресурсів сім'ї та вирішує проблеми відтворення населення і розвитку індивіда [13, с. 49].

Таким чином, домогосподарство є основною соціально-економічною одиницею відтворення та реалізації людського потенціалу, шляхом цілісної життєдіяльності, що забезпечується одним чи кількома індивідами, що спільно проживають і на основі спільно-роздільних відносин, ведуть спільне господарство [5].

Домогосподарство в сучасних соціально-економічних умовах доцільно розглядати як мікрорівневу господарську систему, для якої характерна наявність соціально-економічного потенціалу, особливої функціональної структури, господарсько-економічної та споживчої поведінки. Функціонування домогосподарства зумовлене життєдіяльністю однієї чи кількох осіб, які спільно проживають та здійснюють спільне ведення домашнього господарства [6, С.40].

Аналізуючи подані визначення домогосподарств, слід зазначити, що для домогосподарства є характерним спільне проживання його членів та ведення ними спільного побуту, що зумовлюють наявність спільних видатків шляхом використання спільного бюджету членами домогосподарства з метою задоволення власних потреб. Крім цього, домогосподарства володіють певними ресурсами та є самостійними в ухваленні господарських рішень. При цьому наявність родинних стосунків або споріднених зв'язків між членами домогосподарства не є обов'язковими. Таким чином, домогосподарством є одна особа або декілька осіб, як забезпечують себе всім необхідним для життя та виступають структурною, інституційною і обліковою одиницею економіки. Домогосподарство доцільно розглядати як суб'єкт економіки, який є елементом цілої соціальної структури.

Вивчаючи домогосподарства, можна виділити його стратегічну (головну) мету та тактичну (проміжну). Стратегічна мета функціонування домогосподарства полягає у зростанні його матеріального достатку та досягненні високого рівня облаштування побуту. Окрім цього кожне домогосподарство має власну тактичну мету, яка залежить від ресурсів і можливостей його членів, ціннісних орієнтацій і способу життя, а також спрямована на досягнення стратегічної мети.

Домогосподарство виконує цілий ряд функцій, які відображають його роль та значимість у процесі життєдіяльності людини та суспільства. Аналіз функцій домогосподарств дозволяє найбільш повно аналізувати особливості та структуру зовнішніх соціально-економічних відносин, що впливають на формування взаємовідносин між членами

домогосподарства.

Дослідник Р. Іванов пропонує розглядати функції домогосподарства на двох рівнях: базовий (первинний) рівень (виробнича та споживча функції) та похідний (вторинний) рівень (заощаджувальна та відтворювальна функції). [9, с. 35-36]. Кожну з даних функцій можна розглядати як зовнішню та внутрішню.

Зовнішня виробнича функція на макрорівні реалізується шляхом представлення домогосподарством на ринок власних факторів виробництва, а внутрішня на мікрорівні передбачає ведення домогосподарством власної господарсько-побутової діяльності. При цьому зовнішня виробнича функція домогосподарства може мати пасивний (виконання умов угоди найму робочої сили) або ж активний характер (ведення підприємницької діяльності, фермерства, підсобного господарства тощо).

Споживча функція домогосподарства на мікрорівні (внутрішня споживча функція) спрямована на задоволення власних потреб домогосподарства, його життєдіяльності, а на макрорівні (зовнішня споживча функція) трактує домогосподарства як основних споживачів валового національного продукту. [9, с. 35-36]. Зі споживчою функцією домогосподарства тісно пов'язана заощаджувальна функція, що спрямована на можливість задоволення потреб, за умов неповного використання поточних доходів на споживання. Таким чином, на макрорівні діяльність домогосподарства можна розглядати як джерело інвестиційних ресурсів, а на мікрорівні, як спосіб формування резервів майбутнього задоволення власних потреб.

Проаналізувавши функції домогосподарств, які подані в науковій літературі, пропонуємо власний підхід до трактування функції домогосподарств на основі їхнього поділу на економічні та неекономічні а також базові, похідні та додаткові функції. Основними серед них є споживча та виробнича функції. Похідними функціями домогосподарства відповідно є заощаджувальна, інвестиційна та відтворення людського капіталу. Окрім того, на мікрорівні домогосподарство може виконувати цілий ряд додаткових функцій: освітньо-виховну, психологічну, соціалізацій, репродуктивну, рекреацій, комунікативну тощо. Даний перелік додаткових функцій є невичерпним та залежить від складу, типу домогосподарства та особливостей його функціонування.

На основі аналізу сутності та функцій домогосподарств можна визначити основні аспекти, що вказують на особливу значимість функціональної ролі домогосподарств у

економічній системі суспільства:

– домогосподарство формує попит на основні економічні ресурси;

– споживчий ринок формує певну частку обсягу пропонування на грошовому ринку, що, у свою чергу, створює матеріальну основу інвестиційних процесів;

– якщо розглядати механізм формування сукупного попиту, то можна констатувати той факт, що імпульсом до розвитку інвестиційного попиту є саме споживання. Таким чином, споживчий попит створює внутрішній спонукальний мотив виробництва [11, с. 207-208].

Слід зазначити, що домогосподарства можуть займатися не лише споживанням, але і іншими видами економічної діяльності. Важливу роль у виробництві члени домогосподарств відіграють через діяльність своїх власних некорпоративних підприємств (часто їх називають «одноосібними підприємцями») або через надання робочої сили в якості працівників некорпоративних або корпоративних підприємств.

При цьому відповідно до участі в економічному обміні домогосподарства поділяють на: активні, що отримують доходи у вигляді винагороди за результати праці та від того, що здійснюють підприємницьку діяльність чи само зайнятості; стандартні - основним видом доходів яких є винагорода за результатами праці їх членів; пасивні – основним видом доходів таких домогосподарств є пенсії, допомоги та інші соціальні трансферти, або ж ведення натурального господарства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, роль домогосподарств в сучасних соціально-економічних умовах є значною та визначається тим, що вони забезпечують необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливо функціонування ринкового механізму. Домогосподарства є суб'єктами пропозиції на ринку факторів виробництва (праці, підприємницьких здібностей тощо). Заощадження домогосподарств виступають джерелом нагромадження та інвестицій, що достатньо важливе в умовах економіки, що розвивається; саме домогосподарства виступають основою для отримання виробництва і реалізації людського капіталу. При цьому можливість домогосподарств налагоджувати сімейний бізнес сприяє не лише зростанню матеріального благополуччя, але й розвитку ринкової економіки загалом

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотіна Є. Методологія інституціонального аналізу поведінки домашніх господарств. *Галицький економічний вісник*, 2012. №2(35). С.123-130.
2. Василюга Н.А. Сутність і функції домогосподарства як суб'єкта ринкових відносин. *Державне управління: теорія та практика*, 2016. № 1. С. 84-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2016_1_9 (дата звернення: 28.02.2024).
3. Гнеушева В.О. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин. *Science and Transport Progress*, 2010. №34. URL: <http://stp.diit.edu.ua/article/download/9250/34411/73383> (дата звернення: 09.11.2023)
4. Гончарова С.Ю., Буряк І.В. Науково-методичні підходи щодо визначення сутності домогосподарства та його ролі в економіці. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*, 2016. Вип. 4. С. 135-139.
5. Городняк І.В. Методологічні засади аналізу соціально-економічної сутності домогосподарств. *Економіка та суспільство*. 2016. № 6. С. 3-7.
6. Городняк І.В., Терендій А.Б. Споживча поведінка домогосподарств на продовольчому ринку України. *Економічний простір*. 2020. №159. С. 39-43.
7. Драган О.О. Теоретичні основи формування системи управління фінансами домогосподарств. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2015. Вип.5. С.841-845.
8. Жулавський А.Ю., Каленська О.О. Домогосподарство в системі еколого-економічних відносин. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*, 2009. №2. С. 59-63.
9. Іванов Р.В. Сутність, функції та економічна поведінка домогосподарств. *Бізнес інформ*, 2018. №2. С. 34-39.
10. Козачишина Д.В. Роль домогосподарства в реформі економіки України. *Молодий вчений*, 2016. №6 (33). С. 51-53.
11. Кучеренко Є.В. Поведінка домогосподарства на споживчому ринку. *Вісник Запорізького національного університету*, 2011. №4(12). С. 205-211.
12. Максименко А.О. Соціологічний погляд на споживчі практики представників українських домогосподарств. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, 2011. №941. С. 172-176.
13. Станкевич Ю.Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 49-52.

REFERENCES

1. Bolotina, Ye. (2012) Metodolohiia instytutsionalnoho analizu povedinky domashnikh gospodarstv [Methodology of institutional analysis of household behavior]. *Halytskyi ekonomichniy visnyk - Galician Economic Bulletin*. 2 (35), 123-130 [in Ukrainian].
2. Vasylyha, N.A. (2016) Sutnist i funktsii domohospodarstva yak subiekta rynkovykh vidnosyn [The essence and functions of the household as a subject of market relations]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka - Public administration: theory and practice*. 1, 84-94. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2016_1_9 [in Ukrainian].
3. Hneusheva, V.O. (2010) Domohospodarstvo yak subiekt finansovykh vidnosyn [Household as a subject of financial relations]. *Science and Transport Progress*. 34. Retrieved from: <http://stp.diit.edu.ua/article/download/9250/34411/73383> [in Ukrainian].
4. Honcharova, S.Iu., & Buriak, I.V. (2016) Naukovo-metodychni pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti domohospodarstva ta yoho roli v ekonomitsi [Scientific and methodological approaches to determining the essence of the household and its role in the economy]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova - Bulletin of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov*. 4, 135-139. [in Ukrainian].
5. Ghorodnjak, I.V. (2016) Metodologhichni zasady analizu socialjno-ekonomichnoji sutnosti domoghospodarstv [Methodological bases of the analysis of social and economic essence of households]. *Ekonomika i suspiljstvo - Economy and society*. 6, 3-7. [in Ukrainian].
6. Horodniak, I.V., & Terendii, A.B. (2020) Spozhyvcha povedinka domohospodarstv na prodovolchomu rynku Ukrainy [Consumer behavior of households in the food market of Ukraine]. *Ekonomichniy prostir - Economic space*. 159, 39-43. [in Ukrainian].

7. Drahan, O.O. (2015) Teoretychni osnovy formuvannia systemy upravlinnia finansamy domohospodarstv [Theoretical foundations of the formation of the household finance management system]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky - Global and national economic problems. 5, 841-845. [in Ukrainian].
8. Zhulavs'kyj, A. Ju., & Kalenska, O.O. (2009) Domoghospodarstvo v systemi ekologho-ekonomichnykh vidnosyn [Household in the system of ecological and economic relations]. Visnyk SumDU. Serija Ekonomika - Bulletin of Sumy State University. Economics series. n2, 59-63. [in Ukrainian].

Отримано 03.03.24